

Men kan zich afvragen waarom Zuyderhoudt dit boekje maakte, en of het wel voor kinderen bedoeld was. In het verleden is geopperd dat hij het maakte als proeve van bekwaamheid, als reclame voor zijn schrijfmesterschap. Waarschijnlijker lijkt dat hij deze boekjes in opdracht vervaardigde, tegen een vergoeding. In elk geval is het opmerkelijk dat hij in het boekje bewust lijkt te spelen met de spanning tussen handschrift en druk, gotisch en romein, woord en beeld, lezen en kijken. Daarmee past dit abc-boekje in een verlichte opvatting van leesonderwijs zoals die juist in de tweede helft van de achttiende eeuw in opkomst was. Hierin werden kinderen aangemoedigd om niet als papegaaien woorden na te bouwen, maar zelf na te denken aan de hand van afbeeldingen bij de lettergrepen. Tevens werd kinderen niet langer alleen het gotische schrift aangeleerd (zoals sinds de zestiende eeuw gebruikelijk was), maar ook de romein. Zuyderhoudt lijkt hierbij aan te sluiten door de gotische teksten in het boekje te bedekken met teksten in romein (in miniatuurschrift), en door het zien op allerlei manieren te thematiseren: door de bril, maar ook door een afbeelding van 'La vue' (een dame die naar het portret van haar geliefde kijkt) en een illustratie van een schip met een oog in het zeil, door transparante velletjes en door gaten in het papier waardoor bijvoorbeeld het woord 'verlicht' nog net te lezen valt. De gebruiker wordt steeds op het verkeerde been gezet, en geprikkeld om voortdurend alert te blijven. Zo leert het boekje de aandachtige beschouwer beter lezen, en de aandachtige lezer beter kijken.

Voor wie meer over dit boekje wil weten: Nelleke Moser, 'Bedekte letters, betere lezers. Schijnbedriegers in boekvorm als vehikels voor verlichtingsdenken'. In: *Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis* 22 (2015), pp. 160-186.

Het beeldmateriaal dat bij de lezing gebruikt is:
https://prezi.com/zq_szlzjfa_y/lezen-of-kijken/

Nelleke Moser

Bijzondere boekvormen in de KB-kinderboekencollectie

Bijzondere boekvormen zijn boeken die door hun vorm méér zijn dan twee platten met pagina's ertussen. Ze wijken door hun vormgeving af van wat gebruikelijk is, bijvoorbeeld omdat de pagina's als een harmonica zijn gevouwen of omdat een gedeelte van een illustratie naar voren komt bij het openen van het boek. Bijzondere boekvormen zijn doorgaans kwetsbare boeken, die door gebruik gemakkelijk kapot kunnen gaan of incompleet kunnen raken. Zeker als het boeken voor kinderen betreft!

Er is lange tijd weinig onderzoek gedaan naar bijzondere boekvormen in kinderboeken. Door hun uiterlijk vallen ze een beetje tussen boek en speelgoed, tussen wal en schip. Bijzondere boekvormen ontbraken vroeger meestal in studies naar jeugdliteratuur. Ze werden niet echt verzameld door bibliotheken en ze waren lastig te vinden in catalogi tussen alle andere boeken. Bovendien waren er geen eenduidige termen waarmee een bepaald type boek werd aangeduid.

Tegenwoordig is het Centraal Bestand Kinderboeken (CBK) een onmisbaar hulpmiddel om naar bijzondere kinderboeken te zoeken. De makers van de boekbeschrijvingen gebruiken onder meer de genrethesaurus, die meer dan 475 termen bevat, zodat soortgelijke boeken dezelfde term krijgen. De genrethesaurus is online beschikbaar op de KB-website (gebruik de loep rechts bovenaan de openingspagina om te zoeken). Op de SGKJ-website staat een geïllustreerd overzicht van bijzondere boekvormen met termen uit de genrethesaurus.

Bepaalde technische onderdelen als draaischijven, flap- en vouwprenten bestonden al eeuwenlang maar beweegbare delen werden bijna uitsluitend toegepast in wetenschappelijke werken. Pas in de 19e eeuw werd het gangbaar voor kinderboeken. De Londense uitgever Robert Sayer ging vanaf 1765 'turn-up books' of 'harlequinades' maken, speciaal gericht op vermaak door de illustraties die mee konden veranderen met het verhaal. Een andere oude vorm zijn 'aankleedpoppenboeken'. Aan het begin van de negentiende eeuw verschenen de eerste insteekboeken op de markt: deze boeken hebben losse figuurtjes die in een gleufje in de prenten van het boek gestoken kunnen worden.

Vanaf ongeveer 1840 gingen de ontwikkelingen op het gebied van bijzondere boekvormen erg snel. *De nieuwe rijkschool* uit 1856 geldt als het eerste beweegbare Nederlandse kinderboek.

In de jaren 70 en 80 van de 19e eeuw waren de beweegbare kinderboeken op hun hoogtepunt. Lothar Meggendorfer was een Duitse illustrator die beroemd is om zijn bijzondere boekvormen. Hij heeft zo'n 100 boeken gemaakt die vol vernuftige technieken zitten.

Rond 1970 ontstaat een tweede bloeiperiode waarin veel bijzondere boekvormen worden gemaakt. De beweegbare prentenboeken van Vojtech Kubasta werden in Praag geproduceerd voor het buitenland. Zijn werk is 24 talen vertaald en er zijn meer dan 35 miljoen exemplaren verkocht.

De pop-ups van de Amerikaan Robert Sabuda zijn op dit moment heel populair. Deze paper engineer heeft drie keer de prestigieuze Meggendorfer Prijs gewonnen van de Movable Book Society. Onder de moderne kinderboeken zijn veel bijzondere boekvormen te vinden.

Op de KB-site is een uitgebreide weergave van deze presentatie inclusief foto's te vinden. Ga op www.kb.nl bovenaan naar 'Thema's' en kies voor 'Kinderboeken en strips'.

Karin Vingerhoets

Symposia en andere bijeenkomsten

De studiemiddag van IBBY-Nederland op 11 maart in de Koninklijke Bibliotheek was ook voor liefhebbers van het oude kinderboek interessant. Er werd verslag gedaan door vier mensen over afgerond promotie-onderzoek en 'research in progress'. Margreet van Wijk gaf een lezing over het (kinder)boekenfonds van G.B. van Goor en zijn Zonen en Janneke van der Veer verklaarde haar voorkeur voor Diet Kramer als onderzoeksobject. Sara Van den Bosche besprak canoniseringsprocessen in het oeuvre van Astrid Lindgren in Vlaanderen en Nederland en Annette de Bruijn ging in op nonsenspoëzie voor kinderen. Beiden promoveerden in 2015 op deze onderwerpen. Na elke lezing werden vragen gesteld door referenten en vond er een levendige discussie plaats met het publiek. Tot slot werd de tweejaarlijkse Miep Diekmann-thesis prijs voor jeugdliterair onderzoek uitgereikt.

Op 6 november 2016 wordt door de Werkgroep Indische Letteren een symposium over Indische jeugdboeken georganiseerd in Bronbeek in Velsen (Arnhem). Wanneer het programma bekend is, zal dit halverwege juni op de website www.indischeletteren.nl te vinden zijn.